

BİBLİYOGRAFYA :

M. İbrahimova, *H. M. Araslı: Bibliografiya*, Bakı 1970; Orhan Şaik Gökay, *Destursuz Bağ Girenler*, İstanbul 1982, s. 293-360; Araz Daşzade, "Hamid Araslı", *Fikir Kârvanı*, Bakı 1984, s. 285-293; Teymur Ehmedov, *Azerbaycan Sovyet Yazıçıları*, Bakı 1987, s. 591-594; Kâmal Abdulla Şaigoğlu Talibzâde, "Eserlere Mûasir Nezer" (H. Araslı hakkında), *Tengid ve Tengidçiler*, Bakı 1989, s. 337-344; Hüseyin Ayan, "Türk İlim Dünyasının Büyük Kaybı: Prof. Dr. Hamid Araslı", *Kardaş Edebiyatlar*, sy. 7, Erzurum 1983, s. 35-37; Abbas Zamanov, "Hamid Araslı", a.e., s. 38-39; "Hamid Araslı", *TK*, sy. 249 (1984), s. 70-71; "Araslı, Hemid Mehemedtağnoğlu", *Azerbaycan Sovet Ensklopediyası*, Bakı 1976, I, 383; "Araslı, Hamid", *TDEA*, I, 150.

YAVUZ AKPINAR

HAMİT AYTAÇ

(bk. AYTAÇ, Hamit).

HAMİYET

(الحمية)

Değerlere yönelik saldırılar karşısında öfkelenme, utanç verici bir işi yapmaktan kaçınma gibi anlamlarda kullanılan ahlâk terimi.

Sözlükte "bir şeyin ateşte kızması, öfkelenme, bir işi yapmaktan kaçınma, himaye etme, kıskanma" mânalarına gelen **hamiyet** ahlâk terimi olarak namus, din, vatan gibi üstün değerleri koruma, bunların saldırıya uğramasından dolayı öfkelenme, savunmak için harekete geçme; insanın kendisine utanç veren bir işi yapmaktan kaçınması; aralarında kan bağı bulunan kimselerde mevcut birbirini koruma duygusu gibi çeşitli şekillerde açıklanmıştır (Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, "hmy" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hmy" md.; *et-Ta'rifât*, "el-Ĥamiyye" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hmy" md.; *Kâmus Tercümesi*, "hmy" md.).

Hamiyet kelimesi Feth sûresindeki bir âyette (48/26) iki defa geçmektedir. Hudeybiye Antlaşması'nın söz konusu edildiği bu âyette, antlaşma sırasında müşriklerin müslümanlar karşısındaki inatçı ve uzlaşmaz tutumları "hamiyet" olarak adlandırılmış, ayrıca bunun bir "Câhiliye hamiyeti" olduğu ifade edilmiş, aynı âyette Allah'ın Peygamber'e ve diğer müslümanlara "sekînet" indirdiği bildirilmiştir. Müfessirlerin çoğuna göre hamiyet esas itibarıyla kötü bir sıfat olduğu için Câhiliye'ye, iyi bir sıfat olan sekînet ise Allah'a izâfe edilmiştir (meselâ bk. Râzî, XXVIII, 102; Âlûsî, XXVII, 118). Tefsirlerde sekî-

net hakkında yer alan "sabır, teennî, vakar" gibi açıklamalar bu kelimenin hamiyetin zıddı olarak kullanıldığı kanaatini vermektedir. Nitekim Taberî de sekîneti müşriklerin hamiyetlerine aykırı ve müslümanlara has bir nitelik şeklinde değerlendirebilir (*Câmi'u'l-beyân*, XXVI, 104).

Mekke müşrikleri, antlaşma metninin baş tarafına besmelenin yazılmasına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu belirten ibarenin sözleşmeye konulmasına karşı çıkmışlar, hatta kendi geleneklerine aykırı olarak müslümanların Kâbe'yi ziyaret etmelerine engel olmuşlardı. Söz konusu âyette anılan ve tenkit edilen Câhiliye hamiyeti onların bu haksız tutumlarıyla ilgilidir. Hamiyeti mutlak olarak kötü bir sıfat saymak yerine insanların hamiyetlerini kabartan sebepleri değerlendirmek daha isabetli olur. Nitekim hadislerde bu kelime hem iyi hem de kötü anlamda geçmektedir. İfk hadisesiyle ilgili gelişmeleri anlatan bir rivayette, Sa'd b. Muâz'a öfkelenerek yakışsız sözler sarfeden Sa'd b. Ubâde için Hz. Âişe'nin söylediği, "İbn Ubâde iyi bir insandı, fakat hamiyet onu öfkeli yaptı" sözünde hamiyet olumsuz anlamda kullanılmıştır (*Müsned*, VI, 196, 198; Buhârî, "Meğâzî" 34; "Şehâdât", 15; Müslim, "Tevbe", 56). Aynı şekilde Uhud Gazvesi'nin ardından Hz. Ömer'le söz düellosuna girişen Ebû Süfyân'ın övünme ve tehdit dolu sözler sarfetmesinden de "hamiyetü'l-Câhiliyye" diye söz edilir (*Müsned*, I, 288). Bundan dolayı hamiyetü'l-Câhiliyye tabiri "Câhiliye asabiyeti" şeklinde de açıklanmıştır (Kurtubî, XVI, 289; Âlûsî, XXVI, 116). Buna karşılık Resûl-i Ekrem'in haksız bir boşama olayına tepkisini hamiyet kelimesiyle ifade eden hadiste (Ebû Dâvûd, "Talak", 10) bu kavram olumlu bir anlamda kullanılmıştır.

Daha sonraki ahlâk literatüründe ise hamiyet çoğunlukla gazap gücünün yerinde harekete geçmesinden doğan bir erdem olarak görülmüştür. Râgıb el-İsfahânî, öfke duygusu bakımından en ideal insanın yavaş öfkelenip çabuk sakinleşebilen kimse olduğunu belirtirken bu sakinlik ve ağır başlılığın hamiyet ve gayretin öldürülmesi noktasına kadar götürülmemesi gerektiğini de söyler (*ez-Zerî'a*, s. 345). Aynı anlayışı devam ettiren Gazzâlî, hamiyeti kişinin kendi dışından gelen tehlikelere karşı bir tür savunma mekanizması olarak değerlendirir ve bu duygu ile gazap arasında ilişki kurduktan sonra öfke gücü zayıf olan insana hamiyetsiz denildiğini belirterek, "Öfkesi ve

hamiyeti büsbütün kaybolmuş insan gerçekte eksik bir insandır" der (*İhyâ*, III, 167). Aynı düşünür, Feth sûresinde ashabın kâfirlere karşı çok çetin olduklarını bildiren âyetteki (48/39) "şiddet" kelimesiyle, "Onlara karşı sert ol" meâlindeki âyetlerde (et-Tevbe 9/73; et-Tahrîm 66/9) geçen "gılat" kelimesini hamiyet mânasında yorumlar.

Aile, namus, şeref, din gibi üstün değerlerin ancak hamiyet duygusu sayesinde korunulabileceğini düşünen Gazzâlî, namus konusunda kıskanç olmayı da hamiyet içinde mütalaa ederek kıskançlık duygusunu kaybetmenin bir zillet olduğunu, bu zillet için "hunûset" kavramının kullanıldığını belirtir (a.g.e., III, 167). Hamiyet, öfke gücünün akıl ve din ölçüleri çerçevesinde aktif olma halidir. Bu ölçüler içinde davranan insanda öfke gücü hamiyeti gerektiren durumlarda harekete geçer; hilmin yerinde olduğu durumlarda yatıştır (a.g.e., III, 168).

Bu açıklamalar, felsefi ahlâkta gazap gücünün ılımlı ve dengeli noktası için kullanılan "şecaat" terimi yerine geleneksel İslâm ahlâkında hamiyet teriminin kullanıldığını göstermektedir. Nitekim Gazzâlî'den önce Mâverdî de *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* adlı eserinde olumlu bir yaklaşımla ele aldığı hamiyeti şecaat, haklı direniş, namusla ilgili kıskançlık, savunma, hakkını arama gibi nefse ait faziletler arasında saymış ve gerekli olduğu halde hamiyetli davranmamayı bir tür kişilik zaafı olarak değerlendirmiştir (s. 248-249). Mâverdî, toplumsal kaynaşmanın (ülfet) âmillerinden biri saydığı nesep konusunu incelerken daha özel olarak bir akrabalık hamiyetinden de bahsetmiş, aile şefkati ve akrabalık hamiyetinin insanları yardımlaşma ve dayanışmaya yönelttiğini söylemiş, yakın akraba gibi uzak akraba arasındaki hamiyeti de önemli bir dayanışma âmili kabul etmiştir (a.g.e., s. 153).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, "hmy" md.; a.mlf., *ez-Zerî'a ilâ mekârimü's-şerî'a* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 345; *Lisânü'l-'Arab*, "hmy" md.; *et-Ta'rifât*, "el-Ĥamiyye" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hmy" md.; *Kâmus Tercümesi*, "hmy" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hmy" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hmy" md.; *Müsned*, I, 288; VI, 196, 198; Buhârî, "Meğâzî", 34, "Şehâdât", 15; Müslim, "Tevbe", 56; Ebû Dâvûd, "Talak", 10; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXVI, 104; Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1978, s. 153, 248-249; Gazzâlî, *İhyâ*' (Beyrut), III, 167-168; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-'gayb*, XXVIII, 102; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 289; Âlûsî, *Râhu'l-me'âni*, XXVI, 116; XXVII, 118.

MUSTAFA ÇAĞRICI